

חובה אלא באבר שיש בו גו"ע, אבל אבר שאין בו גידים ועצמות כגון כליות וטחול וכו' — פטור. וכנראה חזר בו בפרט זה. (התשובות בח"א נכתבו בשנת תשי"ד, ושהתשובה בח"ג בתשכ"ט). וע"ש בח"א מש"כ להתיר שריפה ושאר מיני איבוד. וע' בחזו"א יו"ד רח,ו).

'אמר רב חסדא: שמע מיניה מרבי מאיר, האי סהדותא — עד שיתין שנין מידכר, טפי לא מידכר. ולא היא, התם הוא דלא רמיא עליה, אבל הכא, כיון דרמי עליה, אפילו טובא נמי' — לפי פרוש רש"י יצא חילוק אם מלכתחילה ייחדוהו להיות עד בדבר, שאז רמיא עליה וזוכרה לשנים רבות, אם לאו. והפוסקים לא חילקו, ומשמע שגם כשלא ראה בתורת עד — אין לחוש שמא אינו זוכר. וכתב הבית-יוסף (חושן משפט כט) בפירוש טעמם, שכל דברי הגמרא נאמרו רק לדעת רבי מאיר המגביל זמן הזכירה לשישים שנה, אבל להלכה שפסקנו כרבי יהודה — אין הגבלת זמן.

[ומדברי המרדכי (מובא בתוס' יום טוב ב"ב ב"ד) משמע שפוסק כרבי מאיר. ואפשר שטעמו מפני שרב חסדא הוכיח מדבריו, ונשאו ונתנו בגמרא על שיטתו. ולפי שיטה זו יש לומר שגם לענין עדות יהא חילוק אם עשאוהו עד בדבר אם לא, כנ"ל. באר אליהו כה,נח].

ולולא פרוש רש"י יש לומר שכוונת הגמרא לחלק בין נידון תלוליות שאין שם עדות שלא היתה סמוכה, אלא שאין בזכרונם שהיתה סמוכה ('לא רמיא עליה'), ובין מקרה שמעיד שזוכר הדבר ('רמי עליה'). ונראה שזו כוונת הפוסקים שלא חלקו אם עשאוהו עד אם ראה סתם וכתב. (חזון-איש קלה. לדבריו שם, אין להוכיח מהמרדכי שפסק כר"מ, שאף רבי יהודה מודה בעלמא).

*

'כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים. אמר רב הונא: והוא שזוכרה מעצמו' —

ברמז: כותב אדם עדותו על השטר — התורה נקראת עדות ונמשלה לשטר מפני האותיות החרות עליה. והנה האדם קודם בואו לעולם הזה, לומד כל התורה כולה, שהוא אז בהיכל העליון ורואה האורות — המה אותיות התורה. וכשמגיע לעולם הזה נשכחת ממנו עדות זו, ועל ידי עיסוקו בתורה בעוה"ז יכול להעיד עדותו הנ"ל ולהחזירה אליו אפילו לאחר כמה שנים. ובלבד שזוכר בעצמו — שצריך לזכור עצמיות שלו ושורשו, ועל ידי זה כשרואה את השטר הוא נזכר מעט מעט באותם אורות עליונים עד שבא לחלקו, ויוכל להזכיר עצמו כל מה שראה ולמד בהיותו בהיכל העליון. (עפ"י הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג — 'דברי שמואל' פרשת זכור)

דף כא

'אבל אמגלתא לא, דלמא משכח לה איניש דלא מעלי וכתב עילויה מאי דבעי' — משמע שאם לא כתב כלום ממעל לחתימה, אי אפשר לתבוע ממון על סמך חתימה בלבד. ומכאן למוציא על חברו גליון חלק עם חתימתו, אין לו שום תביעה, ויכול החתום לטעון ממני נפל ומצאתו. אך זהו מצד הדין אבל מצד המנהג כתב הב"ח שכבר נהגו בארצות הללו לגבות בו על פי תיקון המדינות. ואולם במקום שאין מנהג קבוע נראה שאין לגבות בו. (עפ"י ש"ך חו"מ סט סקי"ט, כדעת העיר-שושן).

'וסבר שמואל דלמא איכא דסבירא ליה הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו ובהא אפילו מחביריו...'

— ולא אמרו בפשטות כדלעיל, דלמא איכא מאן דס"ל הלכה כרבי אפילו מחבריו — יש מי שכתב להוכיח מדברי שמואל עצמו במקום אחר (פסחים כז.) שאין לחוש כלל לדעה כזו, לפסוק כרבי מחבריו, מלבד במקום שמסתבר טעמו. [ואף מה שאמרו לעיל 'מהו דתימא הלכה כרבי מחבריו ואפילו מחבריו' יתפרש כן, דוקא כשמסתבר טעמו]. (עפ"י בכור שור. וערש"ש; שו"ת חות יאיר צד ד"ה ומה שאמרו 'מחבריו'; העמק שאילה — ברכה קסט, ב).

עד ודיין... אמר רבא מאי מעליותא, מאי דקא מסהיד סהדא לא קא מסהיד דיינא ומאי דקא מסהיד דיינא לא קא מסהיד סהדא' — ואינו דומה לשני עדים שכל אחד מעיד על מעשה אחר, כגון אחד על הלואה ואחד על הודאה, שמצטרפים לחייב את הנידון (כרבי יהושע בן קרחה — להלן ובסנהדרין ל; חו"מ ל, ו) — כי שם שניהם מעידים שפלוני חייב ממון, ולא אכפת לנו בסיבה המחייבת אלא בחיוב עצמו, אבל כאן הלא אין שניהם מעידים על חיוב ממון, רק העד מעיד על חיוב הממון ואילו הדיין מעיד על כשרות השטר בלבד [ונוגע הדבר לחיוב ממון רק בעקיפין], וכיון שהם שני ענינים — אין להם צירוף.

ואף על פי שאם מת אחד מן העדים ושנים מן השוק מעידים על חתימתו, מצטרפת עדותם עם החי שמעיד על חתימתו, והלא אלו מעידים על כתב יד המת וזה מעיד על מנה שבשטר — לא קשיא, כי שם אין צריך צירוף כלל, שהרי יש על השטר שני עדים המעידים על מנה שבשטר, מאחר וקיימו שני עדים את חתימת המת, אבל בעד ודיין, שהעד מעיד על חיוב הממון והדיין אינו יכול להעיד בזה אלא בדבר אחר — אין מצטרפים, כי על כל דבר יש רק עד אחד בלבד. (עפ"י אגרות משה חו"מ ה"א טז. ע"ש עוד באורך. וע"ע בשיטמ"ק בשם הרשב"א; שו"ת הריב"ש שפב; רש"ש; שערי ישר ז, כג).

(ע"ב) 'שלשה שישבו לקיים את השטר, שנים מכירין חתימות ידי עדים ואחד אינו מכיר — עד שלא חתמו מעידין בפניו וחותם, משחתמו אין מעידין בפניו וחותם' — כתב הרא"ש להוכיח מכאן שאין צריך להעיד על חתימת העדים בפני שלשת הדיינים יחד אלא די שיעידו בפני כל אחד ואחד בפני עצמו, שהרי אין פוסלים אלא בשביל שחתמו שקר, הא בלאו הכי כשר. והש"ך (מו"ס ס"ק סג) דחה ראייתו, שכיון שעד נעשה דיין הרי כאילו הועד בפני כולם. (וערש"ש).

דף כב

'בעא מיניה שמואל מרב, אמרה טמאה אני וחזרה ואמרה טהורה אני מהו...' — השאלה היא אם גם כאן מועילה אמתלא, או שמא כיון שבידה להיטהר אין סומכים על נתינת אמתלא אלא אומרים לה הרי מים בנהר, לכי וטבלי. (עפ"י ר"ן. וע' סברות נוספות בחדושי אנשי שם ובמהרש"א. וע"ע באגרות משה או"ח ח"ד עה, ב).

(ע"ב) 'תנא מיניה ארבעים זימנין ואפ"ה לא עבד שמואל עובדא בנפשיה' — בכמה מקומות מצינו ששמואל הורה הלכה למעשה [לעצמו או לאחרים] להחמיר יותר מן הדין — ע' לעיל יד. ביצה כט. גדה כה: וכן יש לפרש בבכורות נה: 'פליגא דידיה אדידיה' (עפ"י שו"ת הרא"ש לא, י. וע"ש כב, ה; תוס' בשבת קמג. ד"ה שמואל. וכן מצינו לפירוש רשב"ם בפסחים ק. ששמואל פסק מדינא כרבי יוסי אלא שהחמיר על עצמו לפרוס מפה). וכבר דנו מכאן האחרונים אם מותר להימנע ממצות עונה משום מדת חסידות, או שמא דוקא מדעת אשתו מותר. ע' לחם ושמלה קפה סק"ג; שו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד לד. [ואולם יש סוברים שהנהגת שמואל אינה ממדת חסידות אלא שחלק לדינא וסבר שאין מועיל אמתלא בכל האופנים — ע' באריכות באגרות משה הנ"ל].

ו. רצו בגמרא לשמוע מדברי רב שדיינים המכירים חתימות ידי עדים, אין צריך להעיד בפניהם (ואין אומרים שצריך 'הגדה' דוקא (ע' שטמ"ק; באר אליהו חו"מ ז סק"כ; ברכת מרדכי ח"ב ב, ד-ה). או משום שלא נראה הדבר כבית דין אם אין שם קבלת עדות. וגם אין חוששים משום שפעמים אין מכירים אלא ע"י שראו החתימות בלילה ואי אפשר לדון על סמך ראיית הדיינים בלילה, שהראיה כמוה כתחילת דין שאינה אלא ביום. תוס'). ואולם רב אשי דחה הראיה מדברי רב. ואעפ"י שהראיה נדחית, הלכה כן, שאין צריך להעיד בפניהם. (רי"ף).

דף כא

לד. א. המוציא על חברו כתב ידו שהוא חייב לו — מה דינו?

ב. האם חוששים ל'מיחזי כשיקרא'?

ג. האם עד נעשה דיין? (האם קיום שטרות מדאוריתא או מדרבנן?)

א. הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו — גובה מנכסים בני חורין (אבל לא ממשועבדים, ואפילו הוחזק השטר בבית דין — שאין קול לדבר שאינו עשוי בעדים. ואם נכתב השטר כדי למסרו בפני עדים שיהיו הם במקום עדי חתימה — לרבי אלעזר גובה ממשועבדים. (עפ"י ב"ב קעה).

לדברי הרי"ף רמב"ם ורמב"ן, יכול הלה לומר פרעתי, ואין כאן טענת 'שטרך בידי מאי בעי'. ואין נראה לר"י לחלק בין זה לשאר שטרות, שאי אפשר לטעון 'פרוע' כשהשטר ביד הנושה. וכן הביא הר"ן מהרשב"א והראב"ד (ויש גורסים: הרא"ה).

ב. לדברי רב פפי חוששים ל'מיחזי כשיקרא'. ולהלכה נחלקו דעות הראשונים בדבר, כי מכמה סוגיות משמע שאין לחוש לכך, כמובא לעיל.

ג. הסיקו שבעדות דאוריתא, כגון עדות החודש — אין עד נעשה דיין, אבל בעדות דרבנן כגון קיום שטרות — עד נעשה דיין, וכנ"ל.

עד שאינו צריך להעיד, כגון שיש אחרים שיעידו או כגון שראוהו ביום שאין צריך להעיד — נעשה דיין אפילו בעדות דאוריתא. ודוקא בדיני ממונות, אבל בדיני נפשות אפילו עד שאין צריך להעיד אינו נעשה דיין לרבי עקיבא במכות ו. (תוס'). ויש סוברים שעד שהעיד אינו נעשה דיין בדיני ממונות אף אם אחרים יעידו בפניו. (וע' חו"א קא, לא-לב).

יש מי שסובר שכאשר טוען הלווה 'מזויף', צריך לקיים השטר מדין תורה, ולא אמרו קיום שטרות מדרבנן אלא כשאין טענת זיוף. ויש חולקים. (ע"ע תוס' להלן כח. ד"ה קיום; אה"ע קמב. ובשו"ת מהרי"ק (עד) האריך להוכיח כדעה אחרונה).

דפים כא — כב

לה. מה הדין בשלשה שישבו לקיים את השטר ו...?

א. קרא ערער על אחד מהם.

ב. מת אחד מהם.

א. אמר רב הונא אמר רב: שלשה שישבו לקיים את השטר וקרא ערער על אחד מהם; עד שלא חתמו — מעידים עליו וחותרם, וכגון ששני עדים פסלוהו בגזלנות ואלו מעידים שעשה תשובה. [אבל אמרו לא גזל — הרי כאן תרי ותרי ואינו כשר לחתום על השטר. כן פרש"י וכן פסק הרי"ף. (וכן משמע שנקטו הרא"ש והר"ן). ואילו התוס' מכשירים ופירשו בענין אחר]. משחתמו — אין מעידים עליו וחותרם, שנוגעים בעדותם הם, כי גנאי להם לישוב עם פסול בדין (רש"י).

לפירוש רבנו חננאל הרי"ף והתוס', מדובר כשחתמו שני דיינים ולא הספיק השלישי לחתום עד שקרא עליו ערער, אזי אם העידו עליו שנים מן השוק שלא גזל, אנו מעמידים אותו על חזקת כשרות ולא בטל המושב ורשאי לחתום ולהשלים הקיום [והוא הדין אם ערערו עליו שנים עדים שהוא עבד ופסול ושני הדיינים הזימום — הרי הוברר שהיה כשר מתחילה]. אבל אם אמרו שעשה תשובה, כיון שמודים לראשונים שגזלן היה, הרי ערעור הראשון קיים ובטל ועד-המושב, וצריכים לישוב ולחתום מחדש. ודעת הר"ן שגם כשמעידים שעשו תשובה לא בטל ועד-המושב.

ב. אמר רבי זירא בשם רבי אבא: שלשה שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהם (עד שלא חתמו), צריכים לכתוב 'במושב שלשה היינו והאחד איננו'. אמר רב נחמן בר יצחק: ואם כתוב בו 'שטר זה יצא לפנינו בבית דין' שוב אין צריך, וכגון שכתוב בו ואמר לנו רבינו אשי להודקק לו ולקיימו — שודאי אמר לשלשה לכתוב ולא לשנים [שהם ב"ד חצוף, אעפ"י שבדיעבד דיניהם דין, כדשמואל].

א. כתב הרא"ה (מובא בר"ן): 'חד ליתוהי' לאו דוקא, אלא די שיכתבו 'במותב תלתא הינא'. ובתוס' משמע (עמהרש"א) שלכתחילה יש לכתוב 'חד ליתוהי'. ויש סוברים שאף בדיעבד פסול ללא 'חד ליתוהי' (רמ"ה, בשו"ת הריב"ש תיג — מובא בקרבן נתנאל).

ב. נראה שמצד הדין אין מועיל קיום שטרות בדיין אחד אפילו הוא ראש הישיבה. אמנם מנהג פשוט הוא לתופשי ישיבה שחותמים ביחיד לקיים שטרות. ואפשר שבכגון זה נאמר מנהג מבטל ההלכה בדבר שבממון. (תרומת הדשן שלב).

דף כב

לו. א. הפה שאסר הוא הפה שהתיר — כיצד ומניין?

ב. האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני; טהורה אני וחזרה ואמרה טמאה אני — האם היא נאמנת?

א. האשה שאמרה אשת איש הייתי וגרושה אני — נאמנת. וכן נשביתי וטהורה אני — נאמנת, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. וסברה היא, הוא שאסר הוא מתיר, ואין צריך קרא. אבל אם יש עדים שהיתה אשת איש או שנשבת — שוב אינה נאמנת להתיר, שלא על פיה סמכנו אלא על העדים.

א. אפילו היא לא ידעה על קיומם של העדים, אינה נאמנת. (עפ"י תוס' כג: ד"ה שתי. ובהו"א (קטז,ה) צידד להוכיח שמדין תורה אינה נאמנת, ע"ש).

ולהפך, אם היא ידעה שיש עדים ואנו לא ידענו — משמע בגמרא ממעשה דבנות שמואל (כג.). שנאמנת. ואפשר שזה דוקא בשבויה שהקילו בה, אבל באשת איש לא שמענו. (עפ"י קובץ שעורים אות סד. וכבר הוכיח כן ביש"ש ולא כתב לחלק בין שבויה לאשת איש).

ב. כאשר אינו סותר דבריו הראשונים אלא מפרשם, כגון שאומר קדשתי את בתי ואח"כ מפרש ואומר למי קידש — נאמן אפילו ללא 'מיגו' הלכך גם אם לא פירש דבריו בתוך כדי דיבור נאמן, אבל בלא"ה אינו נאמן לאחר זמן. (עפ"י תוס').